

Bahtiyâr-nâme Mesnevilerindeki Masal Unsurları Üzerine Bir İnceleme

A Study on Tale Elements in Bahtiyâr-nâme Masnavi Works

Erdem Sarıkaya*

Öz

Bahtiyâr-nâmeler, edebiyatımızdaki mesnevi konularındandır. Bu eserler, çerçeve hikâye tekniğine benzer şekilde bir ana hikâye içerisinde anlatılan dokuz hikâyeden oluşur. Macera unsurunun eşlik ettiği alt hikâyelerde, okuyucuya doğru davranış kalıplarıyla ilgili öğütler de verilir. Bununla beraber derin yapıda, ileride hükümdar olacak çocuğun nasıl eğitilmesi gerektiği de işlenir. Şairler, örnek hikâyelerden yararlanarak iyi bir yöneticide olması gereken nitelikleri sıklıkla vurgularlar. Dilimize ilk kez 14. yüzyılın ikinci yarısında aktarılan Bahtiyâr-nâmeler, manzum veya mensur olarak kaleme alınırlar. Bu çalışmada, konuyu manzum Bahtiyâr-nâmelerle sınırlandırdım. 14. yüzyıl şairlerinden Pîr Mahmûd b. Pîr Ali ile 15. yüzyılda yaşadığını düşündüğüm Ömer'in mesnevi nazım şekliyle kaleme aldıkları eserlerinde kullandıkları masal unsurlarını karşılaştırdım. Çalışmanın giriş bö-

Geliş tarihi (Received): 27.01.2023 Kabul tarihi (Accepted): 20.04.2024

* Doç. Dr., T.C. Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Yozgat-Türkiye/ Yozgat Bozok University Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature. erdemsarikaya@gmail.com. ORCID ID: 0000 0001 8402 5085

lümünde, mesnevi nazım şekliyle ilgili kısa bir bilgi verdim. Daha sonra kaynak eserden hareketle Bahtiyâr-nâmelerin konusunu ana hatlarıyla özetledim. İnceleme bölümünde karşılaştırmaya esas olan her iki mesnevide de ortak kullanılan masal unsurlarını alfabetik olarak sıraladım. Bu unsurların kullanımını karşılaştırmalı olarak değerlendirdim. Bununla beraber bu çalışmayla nüshaları hâlâ el yazması hâlinde kütüphanelerde araştırmacıların ilgisini bekleyen Bahtiyâr-nâmelere dikkat çekmeyi de amaçladım.

Anahtar sözcükler: *masal, Bahtiyâr-nâme, mesnevi, Pîr Mahmûd b. Pîr Ali*

Abstract

The Bahtiyâr-nâme works constitute a significant corpus within the masnavi genre of our literature. These works comprise nine narratives nested within a primary storyline, following a frame story structure. Embedded within the sub-narratives, characterized by elements of adventure, readers encounter didactic lessons pertaining to proper behavioral norms. Concurrently, the overarching framework delves into the pedagogical methods suitable for grooming a prospective monarch. Poets frequently employ compelling narratives to underscore the essential qualities requisite of an ideal ruler. Originating in the latter half of the 14th century, Bahtiyâr-nâmes were initially rendered into our vernacular, either in verse or prose. This investigation particularly focuses on the verse form of Bahtiyâr-nâmes. It juxtaposes the narrative techniques employed by two poets from distinct epochs: Pîr Mahmûd b. Pîr Ali from the 14th century and Ömer, purportedly active in the 15th century, in their respective masnavi compositions. Commencing with an exposition on the fundamental aspects of masnavi verse, the study proceeds to synopsise the thematic content of Bahtiyâr-nâmes, drawing upon primary sources. Subsequently, the analysis section systematically enumerates the recurring motifs present in both masnavi works, which serve as the groundwork for comparative examination. The study then assesses the utilization of these narrative elements in a comparative framework. Additionally, this investigation aims to illuminate the manuscript tradition of Bahtiyâr-nâmes, which remains underexplored in scholarly circles and awaits due scholarly attention in library collections.

Keywords: *Tale, Bahtiyâr-nâme, masnavi, Pîr Mahmûd b. Pîr Ali, Ömer*

Extended summary

Introduction and Research Questions & Purpose: Bahtiyar-name is one of the works about love, adventure and advice, which are common in Arabic, Persian and Turkish literature. Similar to the frame story technique in Western and Eastern literature, these works consist of nine sub-stories within a main story, told independently of each other in terms of elements such as plot, person and time. Bahiyar-names are written in verse or prose, depending on the trends of the period in which they were written. There are very few studies on Bahtiyâr-nâmes, which take their origin from Muhammed Rûşen's work named *Lûmatü's-sirâclî Hazreti't-tâc*. Nowadays, some of these texts are in manuscript form in libraries, waiting for the attention of

researchers. The oldest Bahtiyâr-nâme masnavis written in Anatolian Turkish literature dates back to 14th -15th centuries. These works belong to two poets named Pîr Mahmûd bin Pîr Alî and Ömer. This study aims to comparatively examine the fable elements in the two oldest known Bahtiyâr-nâme masnavis. In these works, it is told that Bahtiyâr (Hudâdâd), the son of Âzâdbaht the ruler of the country of Sistan, returned to his country after various adventures and became the ruler. The main questions of the study are to determine how the artists used fable elements in these works and to what extent these usages contributed to the aesthetic texture of Bahtiyâr-nâmes.

Literature Review: First of all, the manuscripts of Pîr Mahmûd bin Pîr Alî and Ömer's Bahtiyâr-nâme masnavis were obtained from the Turkish Manuscripts Institution. Then, a literature review was conducted in the Council of Higher Education Thesis Center, Islamic Research Center, Turkish History, Literature, Culture and Art History Articles Database, National Library and Dergipark. During these scans, a limited number of sources related to Bahtiyâr-nâmes were accessed.

The first study giving information about the status of Bahtiyâr-nâme masnavis in classical Turkish literature belongs to Fuad Köprülü (Köprülü, 1970). In his work, Köprülü gives detailed information about the historical development, sources and characteristics of these works. Vasfi Mahir Kocatürk includes important evaluations about works such as Bahtiyâr-nâme in his literary history (Kocatürk, 1970). In the introduction of his study on the masnavis of the reign of Sultan Murad the Second, Âmil Çelebioğlu introduces a copy of Bahtiyâr-nâme, which he classifies among the masnavis of known authorship from the 14th century and summarizes its structure (Çelebioğlu, 1999). Veysi Sevinçli transcribes this manuscript, which belongs to Pîr Mahmûd bin Pîr Alî, into today's letters. He makes a language analysis on the text and prepares his dictionary with its grammatical index (Sevinçli, 1992). In the introduction part of his study about Bahtiyâr-nâmes in Turkish literature, Hasan Kavruk gives information about the verse-prose Bahtiyâr-nâme copies he found in Turkish and World libraries. The researcher transcribes a sizeable copy of Bahtiyâr-nâme, written in prose, into modern-day letters (Kavruk, 1998). Erdem Sarıkaya publishes another verse poem Bahtiyâr-nâme together with a literary review written by a poet named Ömer in Anatolian Turkish literature and dates back to the 15th century, (Sarıkaya, 2023). The copies of Bahtiyâr-nâme, which were taken as basis in these studies, were transcribed into today's letters according to scientific methods and examined in terms of their linguistic and literary qualities. Determinations about the work's plot, characters, use of time and space, language and style are also included. However, no comparative analysis has been made about the mentioned verse poem Bahtiyâr-nâmes. This study aims to compare how fable elements are used in two masnavis. This study will contribute to research on other works of the Bahtiyâr-nâme genre, as well as to studies based on fable elements in masnavis.

Methodology: After evaluating the basic sources written about tales and Bahtiyâr-nâmes, two masnavis that are the basis of the analysis were scanned and fairy tale elements were identified. Later, the sections where the fairy tale elements were mentioned were checked from the manuscript copies.

In the introduction part of the study; Information is given about the fairy tale genre, its features, subjects and types. Masnavi verse form is introduced and the commonalities of both literary genres are pointed out. Brief information is given about the status of works of the Bahtiyâr-nâme genre in Arabic, Persian and Turkish literature. Then, the plot of the work is summarized based on Lümatü's-sirâcli Hazreti't-tâc. In the last part of the introduction, the masnavis that are the basis of the study are briefly introduced.

In the analysis section of the study, the tale elements identified by scanning two masnavis and tabulating them according to scientific methods are listed alphabetically. First, a brief information is given about each fairy tale element. Then, the chapters in which the fairy tale element was mentioned were evaluated chronologically. Each couplet was translated into modern Turkish, taking into account its literal and figurative meanings, and evaluations were made based on this translation. At the end of each section, the common and different usages identified were evaluated. In the couplets taken as examples, transcription marks were not used. In addition, text publications were compared with manuscripts and different reading preferences were reflected in the couplets. The intervened words or couplets are stated in the notes section at the end of the study.

Results and Conclusions: Bahtiyâr-names are masnavis in which the narrative approaches fairy tales. It consists of nine sub-stories placed sequentially within a frame story. The work is similar to fairy tales in terms of using (tahkiye) narrative, plot and narrative elements. In the Bahtiyâr-nâme masnavis, which is the basis of the study, it is seen that the poets generally use fairy tale elements in parallel with each other. The detected differences are related to the secondary functions of the fairy tale element in the work. Poets can elaborate on the subject in various details, or they can treat it superficially. In this case, there are differences in the secondary elements of the common fairy tale element they choose. These preferences of the artists also contribute to the aesthetic texture of the works. Similarities in the use of fairy tale elements also point to the existence of a (nazire) parallel tradition.

Giriş

Masal; yoğun bir anlatımla ve nesir diliyle söylenmiş, din-töre kabullerinden uzakta şekillenen, okuyan ya da dinleyende hayal ürünü olduğu kanısını uyandıran, bu nedenle anlatıtlıklarına muhatabını inandırmak gibi bir iddiası olmayan, zaman ve mekân unsurlarının belirsiz olduğu öğüt verici kısa edebî türdür.

İnsanlığın ilk dönemlerinde gerçek olayların ifadesi olan masal, daha sonraki dönemlerde olağanüstü unsurlarla zenginleşir. Hint coğrafyasında doğan bu tür, Doğu dünyasında karanlığa, sessizliğe, cansızlığa, sükût ve sükuta karşı savaşı içerir (Sarı vd., 2008: 15). Masal, aynı zamanda anlatıldıkça gelişen bir türdür. Bu nedenle masallarda, esas çatıyı oluşturan unsurlar dışındaki öğeler zamanla değişime uğrar (Sakaoğlu, 2012: 9-10).

Dinleyici için masal, her şeyin mümkün olduğu bir iklimdir. Olağanüstülükler ve algı sınırlarının dışında kalan olaylar yaşanmakla birlikte masallar, dinleyicileri için gerçeklik algısı taşımalıdır (Erol, 2008: 114-115). İnsanlar, masalın sunduğu olanaklarla günlük hayat

bağlarından uzaklaşır. Zıtlıklardan oluşturulmuş estetik doku, seci oluşturan ifadeler ve mizah, komik olanı ortaya çıkarır (Bilkan, 2001: 44). Seçilen kahramanlar ve mekânlarla korku ve heyecan duyguları da olaylara eşlik eder.

Masal, kendi okuyucu kitlesini belirler (Eco, 1996: 16). Dinleyici-okuyucu, masal kahramanlarından birini kendisine model olarak seçer. Her şeyin yaşanabilme imkânı nedeniyle masal dinleyicileri genellikle çocuklardır. Bununla beraber masallar, çocuklar için eğitim aracıken yetişkinlere de hoşça vakit geçirir. Kıssadan hisse çıkarma esasına bağlı oldukları için kültür öğelerinin nesiller arasında aktarımı masallar sayesinde kolayca gerçekleşir.

Pek çok anlatı türü gibi masallar da belli bir planla karşımıza çıkar. Farklı sınıflandırmalar olmakla beraber bu yapı; tekerleme, metin ve sondan oluşur. Okuyucuya ders verme ve kıssadan hisse çıkarma fonksiyonu nedeniyle masalları oluşturan en küçük parçalanamayan öğeler değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır (Ewig, 2005: 381-382). Bu öğeler, motif olarak adlandırılır. Motif, gelenekte kendini en eski devirlerden itibaren koruyabilmiş unsurdur (Sakaoğlu, 2012: 16).

Masallar özelliklerine göre hayvan, asıl (olağanüstü, gerçekçi), zincirleme, güldürücü hikâyeler-nükteli fıkralar-yalanlamalar ve bu gruplar dışında kalanlar olmak üzere beş başlık altında tasnif edilebilir (Sakaoğlu, 2012: 13).

Mesnevi, klâsik Türk edebiyatında aruzun kısa bahirleriyle yazılan, beyitleri kendi içerisinde kafiyeli nazım şeklidir. İslam kültüründe gelişen edebî geleneklerde eski devirlerden itibaren görülen bu nazım şekli, kaynağını Arap edebiyatındaki urcûzelerden alır (Ateş, 1971: 127-128). Mesnevilerde, beyit sayısında kısıtlayıcı bir kural yoktur (Kartal, 2013: 80). Bu nedenle şairler, anlam devamlılığına da dikkat ederek konuyu istedikleri gibi işleyebilirler (İpekten, 1998: 59). Okuyucunun ilgisinin dağılmasını önlemek ve eserdeki yeknesaklığı kırmak için farklı nazım şekilleri ve aruz kalıplarıyla yazılmış manzumelere de ana metnin içerisinde yer verilir (Saraç, 2007: 79-91). İç içe geçmiş konuların rahatlıkla anlatılabildiği mesneviler genel planda; giriş, asıl konunun anlatıldığı bölüm ve bitiş kısımlarından oluşur. Bu eserler, anlatım ve üslup özellikleri bakımından daha çok masallara yaklaşır. Olayların mübalağalı bir şekilde sunulduğu mesnevilerde; çocuğu olmayan padişah, rüya görme ve kılık değiştirme gibi masal motifleri de kullanılır (Ünver, 1986: 432).

Mesnevi edebiyatında şairler; Batı ve Doğu edebiyatlarındaki çerçeve hikâye tekniğine benzer şekilde zaman, mekân ve kişi kadrosu bakımından birbirinden bağımsız küçük hikâyeleri, bir büyük hikâyenin içerisinde çeşitli ilgilerle bağlayarak bir araya getirebilirler. Bahtiyâr-nâmeler, edebiyatımızda çerçeve hikâye tekniğine benzer şekilde kaleme alınmış mesnevilerdendir. Fuad Köprülü'ye göre (1970: 241), Türk edebiyatına ilk kez 14. yüzyılda tercüme edilen bu hikâye külliyyatları, *On Vezir Hikâyeleri* adıyla da bilinir. Hikâyenin en eski rivayetlerinden biri, Muhammed Rûşen'in yayımladığı *Lûm'atü's-sirâc li Hazreti't-tâc*'tır. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yazılan Bahtiyâr-nâmelere de kaynaklık eden bu eserde; Sîstân hükümdarı Âzâdbaht, başkomutanının kızına âşık olup onunla evlenir. Başkomutan, izni olmadan yapılan bu evliliği kabul etmez. Ordusundaki güvendiği komutanları çağırıp onları sözleriyle kışkırtır. Bunun üzerine ordu, hükümdarın sarayını kuşatır. Hükümdar, eşinin tavsiyesi üzerine onu da yanına alıp ülkeden ayrılır. Bir kuyu başında durdukları sırada

kadın, doğum yapar. Âzâdbaht ve eşi, çocuklarını burada bırakıp yola devam ederler. Kirmân ülkesine sığınır. Kirmân hükümdarı, Âzâdbaht ve eşini bir süre misafir eder. Daha sonra onun ülkesine tekrar hâkim olmasını sağlar. Âzâdbaht'ın kuyu başında bıraktığı çocuğunu ise bir harami bulup yetiştirir. Ona Hudâdâd adını verir. Hudâdâd, haramilik yaparken bir tacir tarafından yakalanır. Onunla beraber Sistân'a gelir. Tacir, yanında Hudâdâd olduğu hâlde getirdiği kumaşlarla huzura çıkar. Âzâdbaht, Hudâdâd'ı beğenir. Bahtiyâr adını verip onu hizmetine alır. Bahtiyâr, devlet görevinde bulunduğu sırada hükümdarın gizli odasında sarhoş bir hâlde uyuyakalır. Hükümdar, bu davranışı nedeniyle onu idam ettirmek ister. Ancak Bahtiyâr, on gün boyunca anlattığı hikâyelerle idamını ertelemeyi başarır. Eserin sonunda onu yetiştiren harami, gelip gerçekleri açıklar. Bahtiyâr, Âzâdbaht'ın yerine hükümdar olur. Vezirler ise idam edilir (Muhammed Rûşen, 1994: 11-170).

Bugünkü bilgilerimize göre Bahtiyâr-nâme, Anadolu sahasında mesnevi nazım şekliyle ilk defa 14. yüzyılda Pîr Mahmûd b. Pîr Alî tarafından dilimize kazandırılır (Sevinçli, 1992). 15. yüzyıl şairleri arasında yer aldığı kabul edilen Ömer de manzum bir Bahtiyâr-nâme kaleme alır (Ömer, 2022). Bu çalışmada iki Bahtiyâr-nâme mesnevisindeki masallara ait unsurlar, karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

İnceleme

Bahtiyâr-nâme mesnevilerinde, masallara ait yirmi farklı unsurun kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında tespit edilen unsurlar, alfabetik olarak sıralanıp incelenecektir.

Ad verme

Bir kimseyi veya bir nesneyi anlatmaya yarayan söz olarak ad, insanın bireysel ve toplumsal kişiliğini gösteren simge ve Türklerde töreye bağlı şekillenen bir gelenektir (Gülensoy, 1994: 5-7 ve Türktaş, 2019: 34-44). Bu gelenek; toplumun kültür kabulleri, diğer toplumlarla etkileşimi, hayatlarını sürdürdükleri çevre ve ekonomik yapı gibi faktörlere bağlı gelişir (Sakaoğlu, 2001: 9) Bahtiyâr-nâmelerde şairler, kahramanlara nasıl ad verildiğine dair ayrıntıları da işlerler. Bununla beraber bu adların bir kısmı, sembolik nitelikler taşır. Böylece okuyucu, meydana gelecek olaylara hazırlanır.

Çerçeve metinde, başkahramanın adı Hudâdâd'dır. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantına göre harami, kuyu başında bulduğu çocuğun kolundaki mücevherden bir şehzade olduğunu anlayıp onu evlat edinir. Ona Hudâdâd adını verir.

Olup ' ayyâr bu işden katı şâd / Kodı oglancığun adın Hudâdâd (Sevinçli, 1992: 32)

Ömer varyantında, Pîr Mahmûd b. Pîr Alî'den farklı olarak haraminin çocuğu kendisine Tanrı'nın verdiğini düşündüğü açıkça ifade edilir. Böylece eserde, Hudâdâd adının sembolik değeri de vurgulanır.

Didi Hak virdi bana bu oğlanı / Hem Hudâdâd virdi oğlan adını (Ömer, 2022: 223)

Her iki varyant karşılaştırıldığında motifin kullanımındaki temel farklılık, Ömer varyantında haraminin çocuğu kendisine Tanrı'nın verdiğini düşünmesi ve bunun eserde açıkça ifade edilmesidir. Ayrıca adların sembolik değerleri de eserin estetik dokusunu zenginleştirir.

2. Âşık olma

Aşk ve âşık olma unsuru, masalın kurgusal yapısını zenginleştirir. Olay halkaları arasında geçiş yapma fonksiyonuyla da kullanılır. Âşık olan masal kahramanı, çeşitli maceralara atılır. Zorluklar çeker. Gurbete çıkar. Masallarda bu motif, genellikle erkek kahramanın bir kıza âşık olması şeklinde işlenir. Bununla beraber aşk, âşığın duygularına cevap almadan yaşadığı bir duygu olarak da karşımıza çıkar. Aşk ilişkisi masallarda; ilk karşılaşma, âşık olma, ayrılık ve kavuşma şeklinde gelişir. Afyonkarahisar yöresinden derlenen *Hasan Tay*, Elazığ yöresine ait *Tüylü* ve Gümüşhane-Bayburt yöresi masallarından *Konuşan Bebek*'te âşık olma motifinin kullanıldığı görülür (Atlı, 2018b: 1893-1865).

Klâsik Türk edebiyatı geleneğinde aşk, sevenden sevilene yönelen halvet, kapılma, kendinden geçme ve her şeyi unutma hâlidir (Çetindağ, 2011: 5). Âşık olma, Bahtiyâr-nâmelerde görür görmez veya duyarak gerçekleşir.

Âzâdbaht, başkomutanının kızına görür görmez âşık olur. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında başkomutanın kızı, babasının daveti üzerine yola çıkar. Bu sırada avlanmakta olan hükümdar, onun tahtirevanını görür. Bu tahtirevanın, başkomutanının kızına ait olduğunu öğrenir. Selam vermek ve yaptıklarından başkomutanını haberdar etmek ister. Tahtirevanın yanına geldiğinde güçlü bir rüzgâr eser. Böylece hükümdar, kızın güzelliğini görüp ona âşık olur.

Esîr ü 'âşık u zâr oldı sultân / Perîşân hâlli evkâr¹ oldı sultân

Yüreği 'ışk oduyla oldı müdgam / İçi taşı tolu oldı kamu gam (Sevinçli, 1992: 12)

Ömer varyantında hükümdar, Pîr Mahmûd b. Pîr Alî'den farklı olarak rüzgârın yüzündeki örtüyü kaldırmasıyla kıza âşık olur. Ayrıca bir bilgin çağırılır ve ona aşkın ne olduğu sorulur.

İttifâk bir yıl gelür açar kızı / Tuş olur bu kıza ol şâhun gözi

Çünkü gördi bu kıızı ol pâdişâh / 'Âşık oldı ol dem ol eyledi âh

Avlar-iken kendü düşdi duzaga / Yakın-iken kaldı işi uzaga

Bir hakîme sordılar 'ışkdan haber / Didi bu 'ışkdan nedür iy pür-hüner (Ömer, 2022: 211-212)

Bahtiyâr-nâmelerde kahramanlar, eserdeki diğer kişilerden duyduklarıyla da âşık olabilirler. Çerçeve metinde anlatılan Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de İran hükümdarı, vezirinin sözleri üzerine Rum hükümdarının kızına âşık olur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında İran hükümdarının veziri, askerlerin şikâyetleri üzerine bir hile düşünür. Âdeti olduğu şekilde huzura gelir. Konuşmalar sırasında Rum hükümdarının kızının güzelliğini anlatır. Hükümdar, güzelliğini duyduğunda kıza âşık olur.

Kişi dil-ile şerh idimez anı / Kim oldur 'âlemün cân-ı² cihânı

Size lâyıık bugün oldur hemân uş / Anı sultân-ıçun istedelüm hôş

Bugur işitdi bunu şâh derhâl / Ana bir yahşı ilçi kıldı irsâl

Ki kıza şâh-ıçun hâtib ola ol / Ol işe cân-ıla râgıb ola ol (Sevinçli, 1992: 142)

Ömer varyantında, kızın güzellik unsurlarıyla ilgili ayrıntılara yer verilmez. Kısaca hükümdarın, kızın güzelliğini duyduktan sonra ona âşık olduğu ifade edilir.

Çün kızun vasfın işitdi şehriyâr / Düşdi kız 'ışkına oldu bî-karâr (Ömer, 2022: 350)

Bahtiyâr-nâme mesnevilerinde kahramanların birden fazla şekilde âşık oldukları görülür. Bununla beraber şairler, olayın anlatımı sırasında ikinci dereceden öğeleri detaylandırdırırlar ya da yüzelsel olarak kullanırlar.

3. Av/ Avlanma

Av/ avlanma, Türk sosyal hayatındaki geleneklerden olup aynı zamanda güç ve yiğitliğin bir simgesidir. Av sonrası düzenlenen törenlerle geleneğin devam etmesi sağlanır. Bununla beraber av, belirli bir amaca yönelik olması bakımından ritüeldir (Eliade, 1994: 41). Şamanizmde, şamanın av hayvanı ve doğa ruhlarıyla irtibata geçtiği av büyüğü onun görevlerindendir. O, yetenekleri sayesinde saklanan hayvanları bulabilir (Eliade, 1999: 216). Eski Türklerde avcılarının, av öncesi ve sonrasında uyması gereken birtakım şifahi kuralları vardır. Ayrıca orman ruhlarını memnun etmek için yanlarında usta hikâyeci de bulundururlar (İnan, 2000: 63).

Tarihin eski dönemlerinden itibaren beslenme, spor ve eğlence gibi amaçlarla yapılan avcılık, Türk devlet töresinde hükümdarın halkla irtibat kurmasını sağlar. Bununla beraber teftiş ve tatbikat amaçlarıyla da gerçekleştirilir (Kurtaran, 2018: 147). Bahtiyâr-nâmelerde av/ avlanma, başkahramanın eğlenip dinlenmesini sağlar. Bununla beraber diğer hikâye kahramanlarının güç bir durumdan kurtulmalarına da aracılık eder.

Çerçeve metnin Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdar, ava çıkıp kuş bahçesine yönelir. Çeşitli kuşların avlandığı bu etkinlik sayesinde gönlündeki keder ve sıkıntıdan kurtulur. Bu av sırasında başkomutanının kızını görüp âşık olur.

Şikâra oluban şeh-zâde mâyil / Gönülde olmuş-ıdı gussa zâyil

Bu saydı kayd idüben şâd olurdu / Tamâmet gussadan âzâd olurdu (Sevinçli, 1992: 10)

Ömer varyantında, av etkinliğinden söz edilmez. Âzâdbaht, başkomutanının kızıyla yolda karşılaşır.

Çıkdi şârdan çün süvâr oldu gider / Ograyu geldi şehe gör kim n'ider (Ömer, 2022: 210)

Bahtiyâr-nâmelerde av / avlanma, kahramanların güç bir durumdan kurtulmasını da sağlar. Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de hükümdarın eşi, bir av etkinliği sayesinde önceki evliliğinden olan çocuğuna kavuşur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdar ava gittiğinde eşi, haremde kimsenin olmadığı bir anda korkarak çocuğunu yanına getirir.

Meger bir gün şikâra gitdi sultân / Varuban av yirine yetdi sultân

Bugur hatun-ı miskîn buldı fırsat / Harem oldu hademden ya'ni halvet

Oktıdı oğlını ol dem katına / Getürtdi korka korka halvetine (Sevinçli, 1992: 146-147)

Ömer varyantı, kadının duygu hâline dair ayrıntılara yer verir. Çocuğunu uzaktan görme-ye dayanamayan kadın, hükümdarın ava gitmesini fırsat bilip onu çağırır. Kadının çocuğuna kavuşma anındaki duygu hâli ise Ömer varyantında açıkça ifade edilmez.

Katlanamadı ırakdan görmege / Cânı dıtrer dün gün ana irmege
Fursat ister ki göre oğlu yüzün / Öpe kuça işide şîrîn sözün
Bir gün ava çıkdı meger şehriyâr / Avı hil'at buldı ol mihr-i nigâr
Hasret odı yakmış-ıdı cânını / Viribidi okıdı oğlanını
Çünkü geldi ana oğlanı görüp / Öpdi kuçdı yüzine yüzün sürüp (Ömer, 2022: 360-361)

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî, eserinin giriş kısmında av motifinden yararlanırken Ömer, eserin de aynı konuyu anlattığı bölümde bu motife doğrudan yer vermez. Bununla beraber Ömer, av motifini kullandığı bölümlerde kahramanların duygu hâllerine dair ayrıntılarla eserine estetik bir doku katar.

4. Başka bir ülkede hükümdar olma

Devlet mekanizması, masal türünün kurmaca dünyasında gerçek hayata benzer şekilde padişah, vezir, sadrazam, kadı ve hâkim gibi farklı kademedeki yöneticilerden oluşur. Masal-larda padişah olma, insanlar ya da insan dışı varlıklar arasında kuş uçurtma, mükâfatlandırma, saltanat usulü, kahramanlık veya insan olma şartını sağlama sonucunda gerçekleşir. (Atlı, 2018a: 3-4 ve 12). Bahtiyâr-nâmelerde, hikâye kahramanının sıkıntı ve eziyet sonrasında ülkesinden ayrılması ve pek çok maceradan sonra bir başka ülkede tahta çıkması bu başlık altında değerlendirilebilir.

Bahtiyâr-nâmelerin çerçeve metinde anlatılan hikâyesinde Ebû Sâbir, pek çok sıkıntı çektikten sonra başka bir ülkede hükümdar olur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Ebû Sâbir, halkın zulmü nedeniyle tahtından indirdiği bir hükümdarın yerine geçer. Büyük ve küçük olanları bilir. Adaletle hükmeder.

Bugur Bû Sâbir ol dem şâh oldı / Uluya kiçiye âgâh oldı³
Bu halkun varına cümle tamâmet / Kamu yollu yolınca virdi hil'at (Sevinçli, 1992: 93)

Ömer varyantında ise isyan eden halk, hükümdarın kardeşi yerine Ebû Sâbir'i zindandan çıkartır. Onu kendilerine hükümdar kabul ederler.

Ol begün kardaşı sanup aldılar / Beglerinün köşklerine geldiler
Pâdişâh idindiler anı i yâr / And içüp berkitdiler kavl u karâr (Ömer, 2023: 293)

Başka bir ülkede hükümdar olma, Bahtiyâr-nâmelerde kahramanın çeşitli sıkıntılarla im-tihan edilmesinin ardından gerçekleşir. Hükümdar olan kahramanın adaletle halkını yönettiği vurgulanır.

5. Bitiş formeli

Masal geleneğindeki temel unsurlar arasında yer alan bitiş formelleri, anlatılanların uy-gun bir şekilde birleştirilmesini sağlar (Sakaoğlu, 2012: 62-63). Bu kalıp yapılarla dinleyici, masalın bittiğini anlar ve gerçek dünyaya döner (Yıldız, 2003: 309). Bahtiyâr-nâmelerdeki bitiş formelleri, ödül-ceza ve yönetimle ilgili olanlar olmak üzere iki başlık altında sınıflan-dırılabilir.

Bahtiyâr'ın hikâyesini bitirmesinin ardından zindana gönderilmesi ödül-ceza içerir. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî ve Ömer varyantlarında benzer şekilde Bahtiyâr; idam zamanının geçmesi, hükümdarın hikâyeyi beğenmesi ya da dikkatli bir şekilde düşünüp sonra karar vermeyi istemesi gibi nedenlerle zindana gönderilir. Bununla beraber Bahtiyâr, çeşitli sıkıntıların ardından hikâyenin sonunda hükümdar olur. Onu iftirayla suçlayan vezirler ise idam edilir. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Âzâdbaht, bütün isteklerine kavuşur. Oğlu Bahtiyâr'ı öpüp bağrına basar.

Muhassal oldu mecmû'-ı murâdı / Öpüp bağrına basdı [Bahtiyâr'ı]⁴ (Sevinçli, 1992: 182)

Ömer varyantında hükümdar, tahtını Bahtiyâr'a bırakır. Kendisi ise gece gündüz ibadetle meşgul olur. Bahtiyâr, vezirlerin tamamını idam eder. Kendisini kuyu başında bulan haramiye ise beylik verir.

Bahtiyâr'un atası aldı elin / Tahta agdurdı ana virdi ilin
Pâdişâhlığın ana ısmarladı / Kendü 'örfi defterin ısmarladı
Meşgul oldu tâ'ata leyl ü nehâr / Ol vezirleri hep asdı Bahtiyâr
Virdi ol 'ayyâra beglik oldu şâd / Kendü oturdu tahta kıldı 'adl u dâd (Ömer, 2022: 410)

Bahtiyâr-nâmelerin çerçeve metninde olduğu gibi anlatılan alt hikâyelerde de masallara benzer şekilde bitiş formelleri kullanılmaktadır.

6. Çeyiz

Çeyiz, Türk sosyal hayatındaki önemli geleneklerdendir. Genç kızların zamanın eğilimlerine göre hazırladıkları ve evlenirken götürdükleri bu eşyalar, günlük hayatlarını kolaylaştırır (Yörükân, 2005: 165). Bahtiyâr-nâmelerde bu unsur, Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de olay örgüsünde kırılmalara neden olacak şekilde kullanılır.

Çerçeve metinde anlatılan Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de Rum hükümdarı, kızını İran hükümdarına nikâhlar. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında, çeyizden bahsedilmez. Ayrıntıya girilmeden İran hükümdarının, kızı alıp gittiği ifade edilir.

Hemân kim aldı kızı döndü gitdi / Çü maksûdı ol-ıdı irdi yetdi (Sevinçli, 1992: 144)

Ömer varyantında Rum hükümdarı, geleneklere uygun bir şekilde kızının çeyizini toplar. Beyleriyle o hükümdara gönderir.

Çünkü gitdi ilçisi düzdi kızın / Mâl u milk ü kul karavaş çehizin
Begler-ile ol şehe viribidi / Ben dahı uş sana kemter kul didi (Ömer, 2022: 355)

Çeyiz, Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında açıkça ifade edilmeyen bir unsurdur. Şair, okuyunun evlilik kurumu etrafında oluşmuş Türk geleneklerini hakkında bilgi sahibi olduğunu kabul eder ve çıkarımı ona bırakır. Ömer ise çeyiz detayıyla eserini zenginleştirir.

7. Çocuğu olmayan padişah

İnsan, adını yaşatmak ve soyunu devam ettirmek ister. Toplumun aile kuran bireylerden beklediği görevlerden biri de çocuk sahibi olmaktır. Bu durum, özellikle ataerkil toplumlarda statüyü belirler. Çocuk sahibi olamama ise kusur olarak kabul edilir (Gedik, 2019: 38).

Edebî eserlerde, aile kurmanın yanı sıra çocuk sahibi olmanın önemine vurgu yapıldığı görülür. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde anlatılan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* hikâyesinde Bayındır Han, ziyafet sırasında çocuk sahibi olamayanları siyah otağa oturtur (Ergin, 2011: 21). Masallarda da çocuksuzluk bir motiftir. Örneğin Mardin yöresinden derlenen *Dev Kız* masalında hükümdarın çocuğu olmaz. Hükümdar, ağzı dualı bir kişiyi sarayda misafir edip ihtiyaçlarını giderir. O kişi, hükümdara okuyup üfler. Bu olayın üzerinden bir süre geçer. Hükümdarın hanımı, hamile kalır. İkiz kız çocuğu dünyaya getirir (Demir, 2023: 267).

Mesnevilerde kullanılan masallara ait diğer bir unsur, çocuğu olmayan padişah'tır (Yıldız, 2009: 76-88). Bu unsur, çerçeve metinde anlatılan Hicaz Hükümdarının Hikâyesi'nde görülür.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında adalet madeni ve bağışın mekânı olan Hicaz hükümdarı, çocuk sahibi olamamaktadır. Tanrı, bu hükümdara ansızın bir çocuğu nasip eder.

Hicâz ikliminin sultânı-y-ıdı / 'Atânun yiri 'adlün kânı-y-ıdı
Yog-ıdı milk ü mâlına nihâyet / Velîkin nesle yohsul-ıdı gâyet

Meger bin hasret-ile ana nâ-gâh / Bir oglancuk nasîb eyledi Allâh (Sevinçli, 1992: 170)

Ömer varyantında, sadece hükümdarın çok malı olduğu, buna rağmen çocuk sahibi olmadığı ifade edilir. Onun adalet ve ihsanlarından bahsedilmez. Hükümdarın gece gündüz çocuğu olması için dua etmesi ise Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında yoktur.

Şâhı-y-ıdı ol Hicâz ikliminin / İşit imdi bir hikâyetin anun
Ni'meti vü mâlı yavlak çoğ-ıdı / İlla oğlu vü kızı hîç yog-ıdı
Dün ü gün Hak'dan dilerdi bir oğul / 'Âkıbet Hak hâcetini kıldı kabûl
Virdi Tanrı ana çün bir oğlanı / Tâ ki anun-ıla sevindi cânı (Ömer, 2022: 397-398)

Gelenekteki örneklerine benzer şekilde soylu kişilerin, özellikle hükümdarların çok istemelerine rağmen çocuk sahibi olmadıkları görülür. Ömer varyantında, hükümdarın duaları neticesinde çocuk sahibi olduğu ifade edilir.

8. Çocuk sahibi olma

Çocuk, masallarda anne ve babayla birlikte çekirdek ailenin temel unsurlarındandır. Bu eserlerdeki mücadele, kahramanın aile kurması veya onları bir araya getirmesi için gerçekleştirir (Günay, 1992: 617). Elazığ yöresinden derlenen Şah İsmail isimli masalın giriş kısmında bir derviş, aralarında geçen konuşmalardan sonra padişaha iki elma verip birini hanımıyla birlikte yemesini, diğerini ise atına yedirmesini ve çocukları olduğunda kendisi gelinceye kadar isim koymamasını ister (Günay, 1975: 399). Aynı yöreden derlenen diğer bir masalda Ahmet Ağa isimli bir kişi, dua ve dilek vasıtasıyla çocuk sahibi olur (Günay, 1975: 399)

Bahtiyâr-nâmelerde, eser kahramanlarının doğal yollar, evlat edinme ve dua vasıtasıyla çocuk sahibi oldukları görülür.

Âzâdbaht ve eşi, doğal yollardan çocuk sahibi olurlar. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Âzâdbaht'ın eşi, yola çıktıklarında hamiledir. Bir kuyunun yakınlarında atlarından inerler. Bu sırada kadın, doğum yapar.

Togurdı aya benzer bir er oğlan / Güninden göklerin nikû-ter oğlan (Sevinçli, 1992: 22)

Ömer varyantında da Âzâdbaht ve eşi, benzer şekilde doğal yollardan çocuk sahibi olurlar.

Burusı dutdı bu kızı yazıda / Görisedür her ne kim var yazıda

Ne döşek vardır ne kul ne karavaş / Topragı döşendi hem yasdandı taş (Ömer, 2022: 219)

Bahtiyâr-nâmelerde görülen diğer bir çocuk sahibi olma şekli ise evlat edinmedir. Kuyumcunun Hikâyesi'nde devrin hükümdarlarından biri, Rûzbih'i evlat edinir. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdar, av sırasında ırmak kenarını seyrederken ansızın Rûzbih'i görür. Ona hâlini sorar. Anlattıklarını dinler. Tahtını bırakabileceği bir çocuğu olmadığı için Rûzbih'i evlat edinir.

Çü şâhun yog-ıdı oğlu nesebden / Bunı ol dem ogul itdi sebebden (Sevinçli, 1992: 71)

Ömer varyantında hükümdar, avını takip ederken bir kuyu başına gelir. Orada Rûzbih'i tek başına yataırken görür. Başına gelenleri dinlediğinde hâline üzülerken onu evlat edinir. Bu varyantta, hükümdarın tahtını bırakabileceği bir şehzadesi olmadığından bahsedilmez. Bununla beraber hükümdar, çocuğun adından fal tuttuğunu söyler.

Şâh eyitdi dutdum uş adunı fâl / Sen bana imdi girü olgıl 'ayâl

Oglum ol binüm bu günden girü sen / Tanuk olsun bu hâzır duran eren

Şâh ogul idindi anı döndi hõş / İşit imdi kim n'ider gevher-fürûş (Ömer, 2022: 265)

Hicaz Hükümdarının Hikâyesi'nin Ömer varyantında, hükümdarın duaları sonucunda bir oğlunun olduğu ifade edilir (Ömer, 2022: 397-398)⁵.

Bahtiyâr-nâmelerde hükümdarlar; doğal yollardan, evlat edinme ve dualar sonucunda çocuk sahibi olurlar ve soylarının devamını sağlarlar. Böylece devletin devamlılığı da sağlanır. Bununla beraber evlat edinme ve dua vasıtasıyla çocuk sahibi olma, her iki varyantta da Tanrı'nın hikmeti olarak değerlendirilir.

9. Eğitim

Eğitim, Bahtiyâr-nâmelerde leitmotiftir. Bahtiyâr, pek çok sıkıntının ardından eserin sonunda Sistân hükümdarı olur. Bütün suçlamalara rağmen o, daima sabreder. Kendisini idam ettirmek isteyen babasına da sabır yolunu tavsiye eder. Onun yaşadığı bu süreç, ileride yönetici olacak şehzadenin eğitiminin bir parçasıdır. Bu durum, diğer aşk ve macera konulu mesnevilerle de paralellik gösterir (Tezcan, 2016: 14).

Bahtiyâr-nâmelerde eğitim, doğrudan veya bir kişi aracılığıyla gerçekleşir. Kuyumcunun Hikâyesi'nde Bihrûz, babası tarafından eğitilir. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantına göre kuyumcu, oğlu Bihrûz'a kuyumculuk sanatının inceliklerini öğretir.

Bugur bu oğlanı terbiyet itdi / Çün ulaldı büyüdi boya yetdi

Nedür sîmsârlık hâlini bildi / Anun be-küllî⁶ ahvâlini bildi (Sevinçli, 1992: 72)

Ömer varyantında da Bihrûz, benzer şekilde babasından eğitim olarak kuyumculuk sanatını öğrenir.

Çünkü taş hâsiyyetin azın azın / Ana öğretti eyüsin yavuzun

Az zamânda oldu Bihrûz üstâd / San'atına sevinüben oldu şâd (Ömer, 2022: 269)

Eserlerdeki diğer bir eğitim şekli ise çocukların dadiya emanet edilmesidir. Klâsik Türk edebiyatında dadı, çocukları eğitip öğütleriyle onlara yol gösteren kişidir (Tanrıbuyurdu vd., 2021: 33-39). Bahtiyâr-nâme'nin çerçeve metninde Hudâdâd, dadı tarafından eğitilir. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında harami, kuyu başında bulduğu çocuğu evine getirip beslemesi ve eğitmesi için bir dadiya emanet eder.

Olup ferhunde-fâl u fârigu'l-bâl / Anı bir dâyaaya tapşurdu derhâl (Sevinçli, 1992: 32)

Ömer varyantında da harami, benzer şekilde kuyu başında bulduğu çocuğu evine getirip onu eğitmesi için bir dadiya hazırlar.

Oglanı götürür evine gelür / Beslemege bir daya hâzır kılur (Ömer, 2022: 223)

İleride devlet yönetiminde görev alacak çocuğun eğitimi aynı zamanda onun hayata ve yöneticiliğe hazırlanma sürecinin özetidir. Bu nedenle eğitim unsurunun eserlerde ortak olarak kullanılması dikkat çekicidir.

10. Formülistik

Matematiksel işlemler için kullanılan sayılar, zaman içerisinde ritüeller ve inanışlarda tekrarlarla birtakım işlevler ve anlamlar kazanır (Ergöz, 2023: 593). Böylece sayılarla ilgili inanç kurumları oluşur (Eyüboğlu, 2010: 301). Sayıların etrafında oluşan bu kabuller, halk inanışlarında da görülür (Yücel, 2011).

Üç sayısı, Bahtiyâr-nâmelerdeki formülistik sayılara örnek verilebilir. Bu eserlerde, üç günlük süre ifadesi belirli bir anlam fonksiyonuyla kullanılır. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdar ve eşinin yolculuk süresi, bu sayının kullanımını örnekler.

Gice vü gündüz üç gün gitdiler hôş / Meger bir yazıya irişdiler uş (Sevinçli, 1992: 22)

Ömer varyantında anlatılan Dâdbîn Şah'ın Hikâyesi'nde hükümdar, çölde bulduğu vezir Kâmkâr'ın kızının yanına üç gün sonra gider ve onu ülkesine tekrar davet eder.

Çünkü üç gün geçdi durdu şehriyâr / Kız katına geldi didi iy nigâr (Ömer, 2022: 391)

Bahtiyâr-nâmelerden aldığımız örnekler, sayıların farklı fonksiyonlarla tekrar edildiğini gösterir. Örneğin Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında üç sayısının tekrarı, yolculuk süresini anlatı zamanı yönüyle özetler. Bununla beraber okuyucuda yolculuğun uzunluğu hakkında bir algı oluşturur. Ömer'in eserinde ise hayırlı zamanın beklenmesine işaret eder.

11. Girilmemesi gereken yer

Mesnevi kahramanlarının sarayda saklı, kimsenin bilmediği bir yerin varlığından haberdar olup oraya girmeleri masallardan gelen bir unsurdur (Ünver, 1986: 456). Hükümdarın gizli taht odası ve Bahtiyâr'ın bu odaya girerek işlediği suç, Bahtiyâr-nâmelerde olayların kırılma noktasını oluşturur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında taht odasına gelen hükümdar, Bahtiyâr'ı orada sarhoş ve kendisini kaybetmiş bir hâlde uyurken görür. Uyandırıp buraya nasıl geldiğini sorar. Uygun cezayı vermek ve onu buraya getireni bulmak için bir süre sabretmeye karar verir.

Hemân sâ'at ki tahta ayak urdı / Meger bu Bahtiyâr'ı anda gördi
Ki yatmış vâlih ü hayrân u şeydâ / Harâb u mest ü evkâr u hüveydâ
Didi şâh ana kim iy bî-sa'âdet / Neden itdün bu resme zişt-âdet
Ne yiründür⁷ sinün bu taht-ı şâhî / Meger getürdi bu bahtun siyâhî
Ne cân-ıla ayak basdun buna sen / Hele hâlünü sana bildürem ben
Dilerdi kim ide ana cezâsın / Ki bula cürminün ol dem sezâsın
Velî sabr itdi kim ahvâli sora / Buraya bunu kim getürdi göre
Bugur baglatduruban ol dem anı / Viribitdürdi zindâna revânı (Sevinçli, 1992: 39-40)

Ömer varyantında hükümdar, benzer şekilde gizli taht odasında Bahtiyâr'ı uyurken yakalar. Bu varyantta Pîr Mahmûd b. Pîr Alî'den farklı olarak hükümdarın isteğinden bahsedilmez. Hükümdar, Bahtiyâr'a odaya nasıl geldiğini sorar. Daha sonra öfkeyle hizmetkârlarına onu zindana götürmelerini emreder.

Geldi tahta çıkmaga ol şehriyâr / Bakdı gördi Bahtiyâr'ı pür-humâr
Çağırıp didi ki hey hey müdbir it / Bu araya nişe geldün sen eyit
Hişm-ıla ol dem buyurdi dutdılar / Bağladılar zindana iletdiler (Ömer, 2022: 230)

12. Gurbete çıkma

Masal kahramanının evinden ve ailesinden ayrılarak çıktığı yolculuk, onun olgunlaşma sürecini de başlatır (Kayabaşı, 2016: 136). Böylece değişimin ilk aşamasına katılırlar (Işık, 2012: 6). Bu durum; maceraya çağrı, benliğin uyanması ya da yola çıkma olarak adlandırılır (Campell, 2000: 63-65 ve Propp, 1987: 64). Masal kahramanı, bir görevi yerine getirmek, bir şeyi araştırmak ya da para kazanmak amacıyla memleketinden ayrılır. Daha sonra görevini başarmış bir şekilde ülkesine ya da şehrine döner. Bu macera, onun hayatının özetidir (Şimşek, 2014: 494).

Bahtiyâr-nâmelerde anlatılan Ebû Sâbir'in Hikâyesi'ndeki gurbete çıkma motifi, bu başlık altında değerlendirilebilir.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Ebû Sâbir, hükümdarın emretmesi üzerine malını bırakıp ailesiyle yaşadığı köyden ayrılmak zorunda kalır.

Hemân kim şâhdan ol emir yetdi / Bugur Bû Sâbir ol dem çıkdı gitdi
Alubanun elinden milk ü mâlın / Yalunuz virdiler ana 'ayâln (Sevinçli, 1992: 89)

Ebû Sâbir, hikâyenin Ömer varyantında da benzer şekilde hükümdarın verdiği emirle hizmetkârlar tarafından köyünden uzaklaştırılır.

Andan emr itdi nayiblere varun / Ol sabır eyleyeni köyden kovun
Hôrlıg-ıla tîz kovun gitsün anı / Kim anun boynındadır bu il kanı
Varsun sabr-ıla görelüm n'ider / Çünkü şâh emr itdi nâyibler gider

Ol ‘avânlar hışm-ıla çün irdiler / Tîz Ebû Sâbir’i köyden sürdiler

Ehl ü oğlanlarının aldı elin / Yüz Hak’a urdı dutup gurbet yolın (Ömer, 2022: 287)

Ebû Sâbir, askerlerin kendisini güç durumda bırakmaları nedeniyle gurbete çıkar. Onun görevi, yolda karşılaçağı tüm sıkıntılara sabretmektir. Hikâye boyunca karşılaştığı güçlüklerle sabreden Ebû Sâbir, sonunda hükümdar olur. Masallardan farklı olarak o, kendi ülkesine dönmez.

13. Haberleşme

Bahtiyâr-nâmelerde, kahramanların elçiye verilen mektup veya bir kişi aracılığıyla haberleştikleri görülür. Mektup, insanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine bildirme araçlarıdır (Kaplan, 1999: 1). Bununla beraber Bahtiyâr-nâmelerde mektup, metin halkalarının birbirine bağlanmasını sağlar. Halep Hükümdarının Oğlunun Hikâyesi’ndeki hükümdarın mektubu, bu başlık altında değerlendirilebilir.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Halep hükümdarı, Mısır hükümdarına bir mektup yazdırır. Dua ederek söze başlar. Kendisi eksik bir kuldur. Onun dengi değildir. Daha sonra oğlu için kızını ister.

Bugur şâh-ı Haleb nâ-çâr oldu / Elinden bu fuzûlun zâr oldu

Biti yazdırdı şâh-ı Mısır’a ol dem / Didi iy ser-firâz-ı tâc-ı ‘âlem (Sevinçli, 1992: 124-125)

Ömer varyantında ise bu mektubun ayrıntılarına yer verilmez. Hükümdar, hazırladığı hediyelerle mektubu bir elçiye teslim eder.

Virdi şol dem ilçi düzdi armagân /Biti yazdı didi iy şâh-ı cihân (Ömer, 2022: 324)

Bahtiyâr-nâmelerde görülen diğer bir haberleşme şekli, aracı kişilerdir. Dâdbîn Şâh’ın Hikâyesi’nde Kârdâr, bir kadın aracılığıyla hükümdarın kızına haber verir.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Kârdâr, hükümdarın eşini sarayda görür. Bu sırada aşkı artar ve kendisini kaybeder. Bir kadını hükümdarın eşine hızlıca gönderir. Sabrının kalmadığını ve ayrılığında gönlünün parça parça olduğunu söyleyip ondan aşkına cevap vermesini ister.

Görür kızını anda Kâmkâr’un / Düşüp ‘ışkına ol zîbâ nigârın

Elinden gitdi ol dem ihtiyârı / Bu işe itmedin sabr u karârı

Bugur hatuna tîz itdürdi peygâm / Ki bende kalmadı bir zerre ârâm (Sevinçli, 1992: 161)

Ömer varyantında Kârdâr, aşk gönlünü aldığı anda kendisini kaybeder. İçinde bulunduğu aşk hâli arttıkça gözlerinden yaşlar da ırmak gibi akar. Bunun üzerinde sarayda bulunan bir kadını yanına çağırır. Hükümdarın eşinin aşkıyla inlediğini ve uykusuzluğuna yıldızların tanık olduğunu söyler. Hasretle kendisini yakmamasını istediğini hanım sultana iletmesini sözlerine ekler.

Benüm uyanıklığuma iy nigâr / Gökde yıldızlar tanukdur âşikâr

Hasret-ile yakma esirge beni / Boynına götürmegil şâhum kanı

Bu söz-ile düzdi ol bir ‘avratı / Viribidi bu kıza ol fûrkâtı (Ömer, 2022: 382)

Kahramanların mektup ya da kişiler aracılığıyla haberleşmeleri, metin halkalarını birbirine bağlar. Bununla beraber özetleme tekniği uygulanır ve eserin ritmi hızlanır.

14. Hapsedilme

Hapsedilme: destan, masal ve halk hikâyesi gibi anlatı türlerinde motif olarak değerlendirilir (Alptekin, 1997: 297-384). Hukukî açıdan hapis, bir cezalandırma yöntemidir. Bir sosyal hayat ögesi olarak bu kavram, masallarda olduğu kadar destanlarda da kendisine yer bulur (Köktürk, 2006: 385-386). Hapis, Bahtiyâr-nâmelerde hikâye kahramanlarından birinin zindana kapatılması şeklinde karşımıza çıkar.

Çerçeve metnin Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında Âzâdbaht, gizli taht odasında Bahtiyâr'ı uyurken yakalar. Hemen uyandırarak ona bu davranışının nedenini sorar. Ona uygun bir ceza vermek ister. Ancak Bahtiyâr'ı gizli odaya kimin getirdiğini öğrenmek için sabreder. Bunun üzerine onun bağlanarak zindana götürülmesini emreder.

Velfi sabr itdi kim ahvâli sora / Buraya buni kim getürdi göre

Bugur baglatduruban ol dem anı / Viribitdürdi zindâna revânı (Sevinçli, 1992: 40)

Ömer varyantında Bahtiyâr'ın zindana atılması, yüzeysel olarak işlenir. Hükümdar, tahta çıkmak için geldiğinde onun sarhoş bir hâlde tahtının üzerinde uyuduğunu görür. Öfkeyle Bahtiyâr'ın yakalanıp zindana götürülmesini emreder.

Geldi tahta çıkmaga ol şehriyâr / Bakdı gördi Bahtiyâr'ı pür-humâr

Çağırıp didi ki hey hey müdbir it / Bu araya nişe geldün sen eyit

Hışm-ıla ol dem buyurdi dutdılar / Bağladılar zindana iletdiler (Ömer, 2022: 230)

Bahtiyâr'ın zindana atılması, cezalandırma amacını taşımakla beraber eserdeki olay örgüsünün de devamlılığını sağlar. Bahtiyâr, her gün anlattığı hikâyelerle idamını geciktirmeye çalışır. Böylece her hikâyenin sonunda zindana gönderilir.

15. Hile / Aldatmaca / Kandırma

Bu motif, masallarda kişi ya da grupların birbirini yanıltması, hile yapması veya yalan söylemesi şeklinde gerçekleşir (Taş, 2021: 19). Bahtiyâr-nâme'de hile, kahramanların zor bir durum içerisinde kalmasına neden olur. Eserde anlatılan Ebû Tamâm'ın Hikâyesi'nde vezirlerin hilesi, bu başlık altında değerlendirilebilir.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında vezirler, hileyle hükümdarın ayağını ovan iki kulunu kandırırlar. İki kul, hükümdar uyuduğunda hanım sultanın Ebû Tamâm'a duyduğu aşkla ülkesinden ayrılıp geldiğini konuşurlar. Hükümdar, bu iki kulun Ebû Tamâm ile işi olmadığını düşünüp onların sözlerinin doğruluğuna hükmeder. Ertesi sabah huzurundayken Ebû Tamâm'ın hükümdara hainlik edenin öldürülebileceğini söylemesi üzerine hançerini çekip onu öldürür.

Ki bir kuldân şehe⁸ olsa hıyânet / Gerek sorıla ber-vech-i⁹ diyânet

Hemân kim ol iş ana ola tahkîk / Gerekmez dahı hiç te'hîr ü ta'vîk

Bugur derhâl iy şâh-ı cihândâr / Anı katl eylemek durur sezâ-vâr

Bunı işidicek orada sultân / İki gözi toluban hışm-ıla kan

Yanından hançerini çekdi derhâl / Çün ol gün Bû Tamâm'a nahs-ı fâl

Hemân dem hançer-ile urdı anı / Kim ol sâ'at düşüben virdi cânı (Sevinçli, 1992: 118-119)

Ebû Tamâm, Ömer varyantında da benzer şekilde kıskanç vezirlerin hilesi nedeniyle hükümdar tarafından öldürülür. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî'den farklı olarak bu varyantta âşık olup ülkesinden ayrılan Ebû Tamâm'dır.

Bellü bilüp söyleşür bunlar buni / İrte olsun bir yana kılam anı
Çünkü irt e geldi Bû Tamâm / Girdi şâhun katına virdi selâm
Şâh eyitdi Bû Tamâm'a kim sana / Bir sözüm vardır digil togru bana
Bû Tamâm eydür buyur olsun savâb / Ger bilürsem vireyin iy şâh cevâb
Döndi eydür Bû Tamâm'a pâdişâh / Bir kişi kılsa şehin üzre günâh
Hâyın olsa şâh[un] aldugı kıza / Eyit ana dünyede nedür cezâ
Bû Tamâm eydür şehe iy şâh-ı pâk / Ol sâ'at kılmak gerek anı helâk
Deşnesini dardtı ol dem pâdişâh / Bû Tamâm'un kesdi başın bî-günâh (Ömer, 2022: 316-317)

Devlet yönetimindeki kişilerin, makam ve mevki düşüncesiyle hissettikleri kıskançlık duygusu neticesinde Ebû Tamâm günahsız olduğu hâlde öldürülür. Böylece okuyucuya kıskançlıkla hareket etmenin felaketlere sebep olacağı ve kişiyi kötü durumlarda bırakabileceği hatırlatılır. Bu hisle hareket etmemeleri gerektiği öğütlenir.

16. Huzursuzluk

Kahramanların gurbete çıkmasına neden olan bir duygu olarak huzursuzluk, çerçeve metinde anlatılan Halep Hükümdarının Oğlunun Hikâyesi'nde anlatı unsurudur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında şehzade, bir tacirden Mısır hükümdarının kızının güzelliğini duyarak ona âşık olur. Her işte acele etmeyi alışkanlık hâline getirmiş olan şehzade, babasının istenilen mehri bir araya getirememesi üzerine huzursuzluk içerisinde ülkeden ayrılır. Bir kervanı yağmalamak için arkadaşlarıyla beraber saldırır.

Bugur oğlan kakıyup turdı derhâl / Didi kim sen bilürsin ben bulam mâl
Gönildi kim çıkuban yolda tura / Ne bâzîrgâna oğrar-ısa ura (Sevinçli, 1992: 127)

Şehzade, Ömer varyantında da benzer şekilde Mısır hükümdarının kızına ulaşamadığı için huzursuzluk duygusuyla ülkesini terk eder.

Çünkü şârdan çıkdı ol girdi yola / İşit imdi kim anun hâli n'ola
Ograyu geldi ana bir kârbân / Kim 'Aden'den Mısır'a gider nâ-gehân
Mâl u ni'met bunlarla gördi bol / Kendüzin ol kârbâna urdı ol (Ömer, 2022: 327)

Huzursuzluk duygusuyla acele eden Halep hükümdarının oğlu, ülkesini terk eder. Yaşadığı pek çok maceradan sonra Mısır hükümdarının huzuruna ulaşır. Ancak isteği gerçekleşmez. Bu motifle okuyucuya huzursuzluk neticesinde acele etmenin insanı zor durumda bırakacağı ve kişinin isteğine ulaşamayacağı hatırlatılır.

17. Mücadele / Savaş

Savaş, insanlık tarihinin en eski zamanlarına ait siyasi ve sosyal meselelerdendir. Kadim çağlardan itibaren insanlar, her dönemde savaş ve mücadele kavramlarıyla yakından ilgili

olmak durumunda kalmışlardır. Pek çok uygarlık savaşıyla kurulmuş ve savaşlarla tarih sahnesinden silinmiştir (Sarıkaya, 2017: 122). Savaş, devletlerin ilişkilerini keserek çıkarlarının yönlendirmesiyle istek ve iradelerini birbirlerine zorla kabul ettirmek amacıyla giriştikleri silahlı mücadele olarak tanımlanabilir (Yaman, 2009, s. 189).

Mücadele/ savaş, Türk sosyal hayatına ait bir unsur olup edebî eserlerde heyecan duygusunu pekiştirir. Bahtiyâr-nâmelerde mücadele/ savaş; sefere çıkma ve savaşma şeklinde karşımıza çıkar. Eserde anlatılan Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye’de İran ve Rum hükümdarları savaşır.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında İran hükümdarı, ordusuyla Rum’a gelir. Ülkenin tamamını yağmalar. Bu durum haber verildiğinde Rum hükümdarı, ordusunu hazırlayarak İran ordusuyla savaşır.

Sürüben turmadın günler ü dünler / İrişdiler diyâr-ı Rûm’a bunlar
Çün irdiler ‘adûnun milkine uş / Anı zîr ü zeber eylediler hôş
Geyüben câmehâ-yı âsumân-reng / Nireye irdilerse kıldılar ceng
Kim oldu cism ü cânlar cümle umâc / Tamâmet hânûmânlar külli târâc
Meger kim kaysere yetdi haber tîz / Ki ne turursun iy şâh-ı dil-âvîz
Amânsuz yağı girdi milke nâ-gâh / Ki kûha ograr olursa ider gâh
Nice şerh idelüm vasfını anun / Kim oda yakdı cânını cihânun
Bugur kayser işidicegez anı / Çeriye câr eyledi revânı (Sevinçli, 1992: 143)

Ömer varyantında aynı savaş, daha ayrıntılı bir şekilde işlenir. İran hükümdarının savaş emri vermesi ve mücadele anında yaşananlar canlı tasvirlerle okuyucuya aktarılır.

Dögilür kûs u çalınur şûr [u] nây / Çarha çıkdı ol çeriden hûy u hây
Seçdi saldı ilerü biraz çeri / Didi hiç buldugunuz koman didi
Bunlara cümle kılıç saldı çeri / Çünkü Rûm iklimine geldi varı
Başladılar ol kavımı kırmaga / Kaysere kasd itdi bunlar varmaga
Kayser-i Rûm’a dahı irdi haber / Kıldı hâzır ol da leşker ne ki var
Leşker-ile geldi yatdı pusıya / Bir arada girdi dünle pusıya
İrte oldu istedügin buldılar / Şâh u leşker cümle hamle kıldılar
Birbirine düşdi oldu kan revân / Gevdeyi yaprak gibi götürdi kan (Ömer, 2022: 352-353)

Sefere çıkma, Bahtiyâr-nâmelerdeki diğer bir mücadele şeklidir. Hicaz Hükümdarının Hikâyesi’nde hükümdar, ordusunu mağlup eden oğlu için askerleriyle birlikte sefere çıkar. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdarın haramilik yapan oğlunun yaşadığı yere gitmesi bu başlık altında değerlendirilebilir.

Bugur kendü boyıyla sürdi gitdi / Harâmî meskenine irdi yetdi (Sevinçli, 1992: 175)

Ömer varyantında mücadelenin anlatımı, yüzeyseldir. Hükümdar, kendisine gelen haberdan sonra harekete geçer.

Çün bularun zârını işitdi şâh / Vardı koşdı bunlara birkaç sipâh
Kim bularun birle bile varalar / Anları dutup şehe getüreler (Ömer, 2022: 402-403)

Mücadele etme, savaşma ve sefere çıkma, okuyucudaki heyecan duygusunu harekete geçirir. Böylelikle hikâyenin anlatımındaki yeknesaklık ortadan kalkar.

18. Müneccimlere danışma

Büyü, fal ve sihir gibi hurafeye dayalı ilimler, masallarda anlatı unsuru olarak kullanılır (Evcim, 2015: 102-107). Bahtiyâr-nâmelerin çerçeve metinlerinde anlatılan hikâyesinde Hicaz hükümdarının çocuğuyla ilgili müneccimlere danışmasını bu başlık altında değerlendirebiliriz.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdar, çocuğunun geleceğini öğrenmek amacıyla müneccimleri çağırır. Müneccimler, yedi yaşına geldiğinde ona bir zararın geleceğini, bu güç işten kurtulması hâlinde sonunda babasına el uzatacağını ve hükümdarın onunla yapacağı savaşta öleceğini söylerler.

Eyitdiler kim uşbu bahtlu cân / Yiyicegez yidi¹⁰ yaşına iy hân
Meger arslan ucından ana bir gün / Zarâr irişiser iy şâh-ı meymûn
Eger ol müşkil işden kurtıla ol / Atasına uzada 'âkıbet kol
Elinden olısar son ucu anun / Zevâl-i devleti şâh-ı cihânun
Anun cenginde öliser¹¹ bu sultân / Anun gürzi ucından viriser cân (Sevinçli, 1992: 170)

Ömer varyantında hükümdarın isteği ve müneccimlere danışması, ayrıntılı olarak işlenmez. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî'den farklı olarak Ömer'de müneccimler, bilgin ve erdemli kişiler olarak tanıtılırlar.

Hâkimân u fâzılân cem' oldılar / Cümle ılduzlara nazar kıldılar
Tâli'i dutdı bular hükm eyledi / Dükelişi agzın açdı söyledi
Didiler yidi yaşında oğlanun / Bir kazâsı var-durur iy şâh anun
Ol kazâdan ger bu oğlan kurtıla / Şeh kazâsı anun elinde ola
Çünkü bu hükmi işitdi pâdişâh / Hayret itdi gussa yidi kıldı âh (Ömer, 2022: 398)

İnsanlığın en eski zamanlarından itibaren geleceği bilme ve olacakları yönlendirme işteğinde olduğu görülür. Bu nedenle Bahtiyâr-nâmelerde görülen masallara ait bu unsur, aynı zamanda sosyal hayat ögesi olarak değerlendirilmelidir.

19. Tanınma aracı

Masallarda kahramanların özel bir işaret veya kendisine verilen bir nesneyle tanındıkları görülür (Can Emmmez, 2008: 95) Bahtiyâr-nâmelerde bu unsur, çerçeve metinde kullanılır. Âzâdbaht ve eşinin kuyu başından ayrılırken Bahtiyâr'ın koluna bağladıkları mücevher, tanınma aracıdır.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında, Bahtiyâr'ın annesinin son derece kıymetli bir taşı vardır. Anne ve baba, ayrılırken bu taşı çocuklarının koluna bağlarlar.

Meger bir taş vardı anasınun / Bu 'âlem dürcinün dür-dânesinün
Ki key kıymetlü sengin taş-ı ol / Harâcından cihânun kıymeti bol
Anı kolına tîzcek bağladılar / Vidâ' idişübenün agladılar (Sevinçli, 1992: 25)

Ömer varyantında ise taşın kime ait olduğu belirtilmez. Anne ve baba, ağlayarak bir taşı Bahtiyâr'ın koluna bağlarlar. Daha sonra kuyunun kenarında çocuklarını bırakıp yola çıkarlar.

Ata ana turuban agladılar / Kolına bir gevheri bagladılar

Anası oğlancığını emzürür / Kuyu kıranında kor yola girür (Ömer, 2022: 220)

Bahtiyâr'ın kolundaki mücevher, eserin sonunda onun tanınmasını sağlar. Böylelikle Âzâdbaht'ın ayrılık kederi, kavuşmanın mutluluğuna döner. Aynı zamanda Bahtiyâr, babasının isteğiyle tahta çıkar.

20. Zor durumları bir başka kahramanın yardımıyla sonuçlandırma

Masallarda kahramanların, derviş gibi başka kişilerin gücünü kullanarak zor durumlardan kurtuldukları görülür. Bu kişiler, aynı zamanda hayal dünyasına ait kahramanlar da olabilirler. Başka bir kişiden yardım almak, masallarda belli bir amaca hizmet eder (Önal, 2006: 14).

Bahtiyâr-nâme'de anlatılan Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de hükümdarın eşi, içinde bulunduğu zor durumdan saraydaki bir kadının yardımıyla kurtulur.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantına göre hükümdarın sarayında, dünyanın bütün işlerini bilen bir kadın vardır. Bu kadın, hükümdarın eşini hüznü bir hâlde görür. Ona hüznünün nedenini sorar. Gönlündekini anlatmasını ister. Güç yarasına merhem olacağını da sözlerine ekler. Hükümdarın eşi, başına gelenleri anlatır. Kadın, çocuğun ölümüne çare olmayacağını ama onu tekrar hanım sultanlık makamına ulaştırabileceğini söyler. Oradan ayrılıp hükümdarın yanına gelir. Baktığında onu karışıklık içerisinde gördüğünü söyleyip nedenini sorar. Hükümdar, Rum'dan gelen köleyi öldürdüğünü, eşine kıyamadığını ve şahit bulamadığı için hareketinin doğruluğundan emin olamadığını söyleyerek cevap verir. Kadın, elindeki muskayı gece eşinin göğsünün üzerine koymasını ister. Böylece olanlardan haberdar olacağını sözlerine ekler. Hükümdar, kadının dediklerini yaptığında gerçekleri öğrenir.

Meger kim bir karı var-ıdı anda / Kim olmuşdı be-gâyet yir ü günde

Cihânun ser-te-ser hâlin bilürdi / Her işe sihr-ile efsûn kılurdi

(...)

Bugur öninde pîr eydür kim iy şâh / Dilersen kim olasin ana âgâh

Bu ta'vîzi ki vardır uşda bunda / Ki yükün¹² ne beşerde var ne cinde

Şu vaktin kim yata uyuya hatun / Anun katına vargıl arkun arkun

Ko gögsi üstine ta'vîzi anun / Güzeller şâhı ol cânı cihânun

Uyıma bir zamân key dinle anı / Ki şîrîn fâş idiser ol revânı (Sevinçli, 1992: 148-150)

Ömer varyantında benzer şekilde hükümdarın eşi, bir kadının yardımıyla zor durumdan kurtulur. Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantından farklı olarak hükümdar, kadının göğsüne Hz. Süleyman mührü olan bir heykel/muska koyar.

Şâ[h] evinde bir 'acûze var-ıdı / Fitne vü sihr ehli vü mekkâr-ıdı

Devr içinde dürlü nakş ol oynamış / Eyü yavuz hayr u şerri şınamış

(...)

Ol karı eydür şehe iy şehriyâr / Bende bir heykel Süleymân mührü var

(...)

Vardı bir heykel getürdi bir demür / Didi virsün Tanrı sana çok 'ömür

Gice vargıl sen aña hoş şâdumân / Kavmun-ıla yat döşekde bir zamân

Çünkü 'avrat uyiya açgıl anı / 'Avratun göğsinde ko bu heykeli

Bu demüri başı altında kogıl / Andan anun sözini sen dinlegil

Her ne kim kıldı-y-ısa önden sona / Eydivirür kamusun bir bir sana (Ömer, 2022: 265-370)

Heykel kelimesi, aynı zamanda muska anlamına gelir. Bu nedenle tılsımlı bir işaret olan Hz. Süleyman mührünün muskanın üzerinde bulunduğunu da düşünmemiz mümkündür.

Kahramanların, diğer bir kişinin yardımıyla engelleri ortadan kaldırması da bu başlık altında değerlendirilebilir. Kadınların Aldatmacalarına Dair Hikâye'de hükümdarın eşi, babasının yanında kalan oğlunu bir tacirin yardımıyla getirir.

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî varyantında hükümdarın eşi, bir tacire sınırsız mal verip ondan babasının yanında kalan çocuğunu köle olarak getirmesini ister.

Bugur okıdı bir bâzârgânı / Kim ol-ıdı vefâ vü lutf kânı

Getürdi 'izzet-ile halvetine / Yalunuz girdi bâzîrgân katına

Ana 'arz itdi bir bir uşbu hâlî / Kodı öninde hadsüz genc ü mâlî

Didi bizüm-ile¹³ atalıg itgil / Buradan 'azm idüben Rûm'a gitgil

Atam katında bir oglancugum var / Kim olmışam anun hecri-y-ile zâr (Sevinçli, 1992: 145)

Ömer varyantında kadının bir tacire mal verip oğlunu almasını istemesi yüzeysel olarak işlenir.

Ol bâzîrgâna kıgırdı virdi mâl / Didi tîz var Rûm'a [ol] oğlanı al (Ömer, 2022: 358)

Kahramanların karşılaştıkları zor durumlardan bir başka kişi aracılığıyla kurtulmaları, ikinci dereceden kabul edebileceğimiz bu şahısların eserdeki fonksiyonunu ön plana çıkartır. Bununla beraber bu kişilerin yardımıyla engel ortadan kalkar.

Sonuç

Pîr Mahmûd b. Pîr Alî ve Ömer'in Bahtiyâr-nâme mesnevilerindeki masal unsurlarını karşılaştırmayı amaçladığımız çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şöyle ifade edebiliriz:

Bahtiyâr-nâme mesnevileri, anlatımın masallara yaklaştığı dikkat çekici örneklerdendir. Çerçeve metin olduğu kadar eserin içerisinde anlatılan dokuz alt hikâye de tahkiye, olay örgüsü ve anlatı unsurlarını kullanma yönüyle masallarla benzerlik taşır. Anadolu sahasında yazılmış iki Bahtiyâr-nâme mesnevisinden tespit edilen yirmi masal unsuru karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde şairlerin, birkaç örnek haricinde aynı unsurları ufak farklılıklara da yer vererek eserlerinde benzer şekillerde kullandıkları görülür. Bu farklılıklar, daha çok masal unsurunun eserdeki asli fonksiyonuyla değil daha çok ikinci dereceden fonksiyonlarıyla ilgilidir. Örneğin hikâye kahramanlarının görmeden başka bir kişiye âşık olmaları masallardan gelen bir unsur olarak değerlendirilmelidir. İki eser arasında motiflerin kullanımlarında görülen farklılıklar, hız ve ritmi etkilediği gibi betimlemelerdeki detaylarla eserin estetik dokusuna da katkı sağlamaktadır. Bahtiyâr-nâmelerde, masallardan gelen unsurların

benzer anlam fonksiyonlarıyla kullanılmaları dikkat çeker. Bu durum, aynı kaynak metni kullanan bir nazire geleneğinin varlığına da işaret eder. Bununla beraber incelemede tespit edilen unsurların sosyal hayatla olan ilişkileri, eserlerin gündelik hayattan gelen malzemeler yönüyle de incelenmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Notlar:

1. evkâr: oğar, N.
2. cân-ı: cân u, N.
3. oldı: olıdı, N.
4. Bu mısra, N’de okunmamıştır.
5. Aynı beyitler için çalışmanın Çocuğu Olmayan Padişah bölümüne bakılabilir.
6. be-küllî: bi’l-küllî, N.
7. yiründür: ne yire gidesin, N.
8. şehe: şehâ, N.
9. vech-i: vech, N.
10. yiyegez yidi: yiyegezidi, N.
11. ölişer: olısar, N.
12. yükün: yekün, N.
13. bizüm-ile: binüm-ile, N.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement:

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Contribution Rates of Authors to the Article: The article is single-authored.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (1997). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Akçağ.
- Ateş, A. (1971). Mesnevi. *İslam Ansiklopedisi*, 8, 127-133.
- Atlı, S. (2018a). Anadolu masallarında “padişah olma” motifi üzerine bir inceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (39) 1-17.

- Atlı, S. (2018b). Aşkın on dokuz hâli: Anadolu masallarında “âşık olma” motifi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (3) 1839-1865.
- Bilkan, A. F. (2001). *Masal estetiği*. Timaş.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın sonsuz yolculuğu* (S. Gürses, Çev.) Kabalıcı.
- Can Emmez, B. (2008). Sözlü gelenekten modern masala: çocuk edebiyatında masal üzerine halkbilimsel bir inceleme [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk mesnevi edebiyatı*. Kitabevi.
- Çetindağ, Y. (2011). *Aşk üzerine*. Kitabevi.
- Demir, R. (2023). Mardin masalları: İnceleme-metin [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] T.C. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eco, U. (1996). *Anlatı ormanlarında altı gezinti* (A. Kemal, Çev.) Can.
- Eliade, M. (1994). *Ebedi dönüş mitosu* (Ü. Altuğ, Çev.) İmge.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm* (Çev. İsmet Birkan) İmge.
- Ergin, M. (2011). *Dede korkut kitabı (İnceleme)* Boğaziçi.
- Ergöz, R. (2023). Arpaçay masallarında formalistik sayılar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 591-613.
- Erol, M. (2008). İnsanın vardığı nokta: edebî türlerin cem’i. *Hece-Yazınsal Türlerin Sınırları*, 134, 114-120.
- Evcim, R. (2015). Anadolu’da anlatılan masallarda âdet ve inanmalar üzerine halkbilimsel bir inceleme [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ewig, U. (2005). Masal, masal araştırması ve masal derlemesi üzerine (Z. C. Arda, Çev.) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Geleneksel, 2, 376-389.
- Eyüboğlu, İ. Z. (2010). *Bütün yönleri ile Bektaşilik*. Der.
- Gedik, S. (2019). Anadolu sahası masallarında çocuksuzluk ve yılan. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 35- 42.
- Gülensoy, T. (1994). Türklerde ad verme geleneği ve Hektor. *Milli Folklor*, 22, 5-7.
- Günay, U. (1975). *Elazığ masalları*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Günay, U. (1992). Türk masallarında aile. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 616-625.
- İşık, N. (2012). Türk masal kahramanlarının “yolculuk” tan olgunluğa değişim süreci. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 200: 1-18.
- İnan, A. (2000). *Tarihte ve bugün şamanizm/ materyaller ve araştırmalar*. TTK.
- İpekten, H. (1998). *Eski Türk edebiyatı nazım şekilleri ve aruz*. Dergâh.
- Kaplan, E. (1999). Bir edebî tür olarak mektup ve Türk edebiyatındaki yeri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kartal, A. (2013). *Doğu’nun uzun hikâyesi: Türk edebiyatında mesnevi*. Doğu Kütüphanesi.
- Kavruk, H. (1998). *Bahtiyâr-nâme: İnceleme-metin*. Öz Serhat.
- Kayabaşı, R. G. (2016). Anadolu sahası masallarında kahramanın doğumu ve kahraman olma süreci. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 79, 129-142.
- Kocaturk, V. M. (1970). *Türk edebiyatı tarihi (Başlangıcından bugüne kadar Türk edebiyatı)*. Edebiyat.
- Köktürk, Ş. (2006). Türk destanlarında hapsedilme motifi. *Tübar*, 19, 383-400.

- Köprülü, F. (1970). Bahtiyâr-nâme. İslam Ansiklopedisi, 2, 241-242.
- Kurtaran, M. (2018). Sultan II. Mustafa'nın avcılığı üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 147-166.
- Muhammed Rüşen. (1994). *Lüm 'atü's-sirâc li hazreti'l-tâc* (A. Bilgen-B. Bilgen, Haz.).KTB.
- Ömer. (2022). *Bahtiyâr-nâme* (E. Sarıkaya, Haz.) Paradigma Akademisi.
- Önal, M. N. (2006). Masallardaki engeller üzerine bir araştırma. *Mitten Meddaha Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Gazi Üniversitesi, 183-197.
- Propp, V. J. (1987). *Masalların yapısı ve incelenmesi* (H. Gümüş, Çev.) KTB.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk ad bilimi I*. TDK.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal araştırmaları*. Akçağ.
- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klâsik edebiyat bilgisi (biçim-ölçü-kafiye)* 3F.
- Sarı A.- Ercan, C. A. (2008). *Masalların psikanalizi*. Salkımsöğüt.
- Sarıkaya, E. (2017). Bağdatlı Rûhî divanında Osmanlı savaş kültürüne ait kavramlar. *Akademik Hassasiyetler*, 4 (7), 121-146.
- Sevinçli, V. (1992). Bahtiyâr-nâme (metin-indeks) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, E. (2014). Göç yollarında büyüyen masal kahramanının erginleşen dünyası. *Ali Çelik Armağanı*. Akçağ, 493-501.
- Tarıbuyurdu, G.-Karavar, Z. N. (2021). Sütannelikten bilgiğe uzanan yolda: Klâsik Türk şiirinde daye kadın. *Hikmet*, 15, 33-39.
- Taş, E. (2021). Kırgız Türklerinin sözlü anlatılarında aldatma/ kötülük motifi bağlamında kadın tipleri. *Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi*, 1, 36-69.
- Tezcan, N. (2016). *Divan edebiyatına yeniden bakış*. YKY.
- Türktaş, M. M. (2019). Türklerde ad verme ile ilgili bazı tespitler. *Türük*, 17, 34-44.
- Ünver, İ. (1986). Mesnevi. *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)* 415-417, 430-563.
- Yaman, A. (2009). Savaş. *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*, 36, 189-194.
- Yıldız, N. (2003). Türk destanlarında bitiş kalıpları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 309-319.
- Yıldız, N. (2009). Türk destanlarında çocuksuzluk. *Milli Folklor*, 82, 76-88.
- Yörük, T. (2005). Toplumumuzda çeyiz sandığı ve geleneği. *Uluslararası Atatürk ve Güzel Sanatlar Sempozyumu Bildirileri*. Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı, 165-174.
- Yücel, Ü. (2011). Türk halk inanışlarında sayılar [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).